

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/86253>

Please be advised that this information was generated on 2021-05-15 and may be subject to change.

Aanleiding voor het verschijnen van deze bundel was het afscheid van Eric Cossee in september 2009 als hoogleraar in de geschiedenis en beginselen van het unitarisme. Hij heeft deze bijzondere leerstoel vanwege de Zwinglibond aan de Rijksuniversiteit Groningen sinds eind 1991 bekleed. Zijn levensloop, geschetst door Jan Bremmer, vormt het sluitstuk van de afscheidsbundel, waaraan oud-collega's en oud-studenten hebben bijgedragen.

De leidraad voor de meeste bijdragen is het *lieu de mémoire*-concept van de Franse historicus Pierre Nora. Mirjam de Baar verheldert in de inleiding dat dit concept verleidt tot het toe-eigenen of zelfs uitvinden van geheugenplekken en daaraan opgehangen geschiedverhalen. De bijdragen willen laten zien hoe iets tot *lieu de mémoire* is geworden in de context van het vrijzinnig protestantisme. Precies dat is ook het riskante van deze onderneming. Zo'n exercitie kan namelijk de (ook historisch bepaalde) heterogeniteit van de vrijzinnigen onderling wegpoetsen, terwijl die even kenmerkend is voor deze groep gelovigen als hun gebrek aan (of zelfs aversie tegen) institutionele binding. Het lemma 'vrijzinnig' moet de zeventiende-eeuwse arminianen, de negentiende-eeuwse modernistische theologen en de meer georganiseerde vrijzinnigen van vóór 1940 dekken. Het loslaten van de orthodoxie als leidraad en de vrijheid van denken, gekoppeld aan een antiautoritaire inslag, wordt door hen allen als gedeeld erfgoed benoemd.

De bundel gaat in discussie met voorstellingen van de nationale en de protestantse herinneringscultuur, zoals die respectievelijk blijkt uit het vierdelige *Plaatsen van herinnering* (2005-2006), dat in het algemeen weinig met religie als structurerende factor op heeft, en uit *Het gereformeerde geheugen* (2009). Paul Abels grijpt met zijn bijdrage over Gouda als kraamkamer van vrijzinnigheid in op de gekoesterde reputatie van Amsterdam als oudste tolerante stad. Alex Noord (die helaas ontbreekt in het overzicht van auteurs) verheldert dat het gedenken van de kritische katholieke Coornhert als nationaal boegbeeld van tolerantie steeds gepaard gaat met verkleuring van de geschiedenis – een gevolg van anachronistische interpretaties van tolerantie of confessioneel bepaalde uitleg van Coornherts overtuigingen als vrijzinnig protestant. Nikolaj Hein Bijleveld laat zien dat de confessionele signatuur doorwerkt in de betekenis die aan het Leids ontzet van 1574 is toegekend door (neo-)calvinisten en vrijzinnig georiënteerde auteurs. Vrouwen, die volledig absent zijn in de calvinistische herinneringscultuur, wordt in de

vrijzinnige juist een prominente rol toebedeeld, als *actor* (de predikante en pacifiste Annie Zernike, beschreven door Yme Kuiper) en als *regisseur* (de historica Cornelia Roldanus, geanalyseerd door haar neef Hans Roldanus; en meer algemeen in de organisatiecultuur tijdens het Interbellum, die Marius van Leeuwen bekijkt in zijn bijdrage).

Roldanus' levenspartner, de Groninger kerkhistoricus Johannes Lindeboom (1882-1958), heeft met zijn driedelige *Geschiedenis van het Vrijzinnig Protestantisme* volgens Arie Molendijk een samenhangend vrijzinnig geschiedverhaal geschapen. Molendijk laat in zijn analyse zien hoe historiografie werkt als mechanisme van *memory*, het letterlijk present stellen van het verleden in kernachtige concepties. Lindebooms conceptie van het vrijzinnige verleden wortelde in het religieus individualisme van de Renaissance, dat zich via onder andere Erasmus, Grotius en Coornhert, de Verlichting en het negentiende-eeuwse theologisch modernisme in de georganiseerde vrijzinnigheid van het Interbellum ontwik-

kelde. Roldanus concentreerde zich in haar *Zeventiende-eeuwse geestesbloe* (1938, herdrukt in 1961) op wat zij als belangrijkste kenmerken van vrijzinnigheid beschouwde: persoonlijke doorleving van religie, kritisch-wetenschappelijk onderzoek van de Bijbel en het aanhangen van een christendom zonder confessioneel bepaalde leerstellige verschillen of tegenstellingen. Volgens Hans Roldanus wilde zijn tante vrijzinnigheid door historisering actualiseren. De kenmerken die zij benoemde, kregen daarom de allure van aan de tijd ontheven principes. Soortgelijke mechanismen worden, zij het toch minder overtuigend, zichtbaar in de bijdrage van Mathilde van Dijk over kerkhistoricus Willem Moll (1812-1879), die de Moderne Devotie als bakermat van vrijzinnigheid beschouwde.

De biografische bijdragen over Cornelis Hille Ris Lambers (1865-1951), door Rienk Klooster, en over Annie Zernike (1887-1972), door Yme Kuiper, belichten net als de tweede bijdrage van Mathilde van Dijk de rol van de actoren in herinneringsculturen. Van Dijk verbindt daarbij *plaats*, het kampeerhuis van de Vrijzinnig Christelijke Jeugdcentrale in het Drentse Hooghalen, met *actoren*, degenen die daar als tiener hun vakanties doorbrachten. Dit collectieve, op interviews gebaseerde portret van 'mensen die midden in deze stroming' stonden, logenstrafte de veronderstelling dat vrijzinnigheid een sociaal en intellectueel elitair gebeuren is. Verschillen in afkomst en opleidingsniveau worden kennelijk oversteegen door een gedeeld niet-dogmatisch denken dat zicht-

Algemeen

Vrijzinnig herinneren

Mirjam de Baar en Mathilde van Dijk eds., Herinnering en identiteit in het vrijzinnig protestantisme (Verloren; Hilversum 2009) 200 p., ill., €19,- ISBN 9789087041380

baar wordt in de inzet voor anderen. Van Dijks respondenten lijken zich pas door de interviews bewust te zijn geworden van een gedeelde identiteit en de betekenis van Hooghalen daarin.

De formule van een eenvoudig kampeerhuis sloot in elk geval beduidend beter aan bij wat vrijzinnigen samen wilden doen dan meer uitgekristalliseerde organisatievormen, waarvoor Nieuwegracht 27 in Utrecht lange tijd de thuisbasis was. Marius van Leeuwen typeert dit adres als herinneringsplaats van een vervlogen droom. Net als andere confessionele en ideologische groepen getuigden ook de vrijzinnigen tussen 1920 en 1940 van een wat overspannen organisatie- en profileringsdrang. Een koepelorganisatie, de eigen omroep VPRO, die zich in 1968 losmaakte van de eigen kring en nieuwe jeugdorganisaties – het waren initiatieven die vooral de scheidslijnen tussen vrijzinnigen zelf (vrijzinnig-christelijk en algemeen-vrijzinnig) aan het licht brachten en die het streven naar hechtere organisatievormen steeds ondermijnden.

Conjuncturele schommelingen in collectieve herinneringsprocessen worden ook zichtbaar in de bijdrage van

Aart de Groot over de theoloog Conradus Vorstius (1569-1622) en diens wijkplaats, Friedrichstadt in Sleeswijk-Holstein, een toevluchtsoord van uit de Republiek veroordeelde en verbannen remonstranten. Vergankelijkheid van herinnering treedt nog prozaïscher aan de dag in de bijdrage van Tjaard Barnard over remonstrantse grafcultuur. Niet alleen blijkt men ook in deze kring soms letterlijk kort van geheugen, maar ook wordt duidelijk dat herinneren soms ook een kwestie van geld is. Na enkele decennia besloot men het graf van Seminariumhoogleraar Des Armorie van der Hoeven (1798-1855) letterlijk te 'downsizen', om de kosten voor restauratie en onderhoud te beheersen.

Wat als vrijzinnige herinneringscultuur beschouwd kan worden, is in deze bundel niet in een verklarend keurslijf geperst. Dat sluit aan bij het antiautoritaire, soms ook anti-institutionele zelfbeeld van deze groep, die als weinig coherent collectief goed kan leven zonder een eendrachtig gedeelde visie op het eigen verleden.

Marit Monteiro
Radboud Universiteit Nijmegen